

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BASIN-YAYIN FAALİYETLERİNE BİR ÖRNEK: ERBİLLİ MEHMED LATİF EFENDİ VE YAYINLARI

Ahmet ÜSTÜNER*

Öz

II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) basın ve yayın faaliyetleri, devletin daha önceki dönemlerine nazaran daha da çeşitlenerek artmıştır. Yoğun ve hareketli bir memuriyet hayatı yaşayan Erbilli Mehmed Latif Efendi de yayınlamış olduğu on sayılık *Mezra'a-i Ma'ârif* isimli dergi ve *Vesîle* isimli risalesi ile dönemin yayın hayatına bir katkıda bulunmuştur. Mehmed Latif Efendi'nin bu yayınlarında daha ziyade aktüel, edebi ve tarihi konulara yer verdiği görülmektedir. Söz konusu bu çalışmada Mehmed Latif Efendi'nin hayatına ve bürokratik mazisine dair malumatların yanı sıra, eserleri *Mezra'a-i Ma'ârif* ve *Vesîle* içerik ve konuları bakımından incelenerek akademik camiaya sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Latif Efendi, *Mezra'a-i Ma'ârif*, *Vesîle*, Basın-Yayın, II. Abdülhamid

Abstract

An Example of Publishing Activities in the Era of Sultan Abdulhamid II: Erbilli Mehmet Latif Efendi and His Publications

Publishing activities during the reign of the Abdulhamid II (1876-1909) had increased more diversely than the previous periods of the Empire. Erbilli Mehmed Latif Efendi who had very active bureaucratic life made a small contribution to the publishing life of his period with "a journal" titled *Mezra'a-i Ma'ârif* published ten-issues, and also "a risale" (booklet) called *Vesîle*. It is seen that Mehmed Latif Efendi generally included in his publications some topics on daily life, literature, history, moral and wisdom. In this article, in addition to some information about Mehmed Latif Efendi's life and bureaucratic experience, his publications *Mezra'a-i Ma'ârif* and *Vesîle* are analyzed in point of their contents and subjects, and it is presented to the academic world.

Keywords: Mehmed Latif Efendi, *Mezra'a-i Ma'ârif*, *Vesîle*, Publishing Activities, Abdulhamid II.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, e-mail: ahmetustuner@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5758-0622>

II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde Osmanlı basın-yayın faaliyetleri oldukça artmış ve gittikçe daha fazla sayıda gazete, dergi ve kitap yayımlanmıştır.¹ II. Abdülhamid döneminde sultanın ve siyasi gelişmelerin tesiriyle bu basın-yayın faaliyetleri bazı noktalarda sansüre de uğramıştır.² Mamafih bu yayın çeşitliliği içerisinde siyasi konular dışında kalarak daha ziyade aktüel, edebi ve tarihi konulara yer veren bir dergi olarak *Mezra 'a-i Ma 'ârif Mecmu 'ası* karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca aynı derginin yayıncısı Erbilli Mehmed Latif Efendi tarafından *Vesile* adıyla tasavvufi konuları içeren bir de risale yayımlanmıştır. Bu çalışma Erbilli Mehmed Latif Efendi'nin hayatı ve bürokratik yaşamı ile birlikte söz konusu yayımları etrafında II. Abdülhamid dönemi yayıncılık hayatının şimdiye dek pek bilinmeyen bir tarafına dikkat çekmektedir. Çalışmada öncelikle Erbilli Mehmed Latif Efendi'nin hayatı ve bürokratik görevlerine dair yeni tespitlere yer verilecek, sonrasında eserlerinden *Mezra 'a-i Ma 'ârif* ve *Vesile* incelenip içeriklerine dair bazı analizler sunulacaktır.

Osmanlı Basın Hayatından Bir Figür: Mehmed Latif Efendi'nin

Hayatından Notlar

Mehmed Latif Efendi Bağdathî bir tüccar olan Abdürrezzak Efendi'nin oğlu olup 15 Kasım 1850'de, o dönemde Şehrîzor Eyaleti'ne bağlı olan Erbil'de dünyaya gelmiştir.

¹ Osmanlı Devleti'nde basın hayatıyla ilgili bkz. Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, (Ankara: 1985), 68-93; aynı yazar, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006); Yasemin Doğaner, "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 29, sy. 1, (Haziran 2012), 109-121.

² II. Abdülhamid'in 33 yıllık saltanatı tarihe basın sansürünün en katı yılları olarak geçmiştir. Bunun sebebinin bütünüyle Sultan'a bağlamak yeterli değildir. Zira bir tarafta Batılı olmayı tam anlamıyla hazmedememiş toplum, öbür tarafta devleti paylaşmak için planlar yapan sömürgeci devletlerin yürütmüş oldukları politika ve taktiklerini hesaba katmak gerekir. Midhat Paşa'yı sürdürdükten sonra meclisi açtıran II. Abdülhamid, 1877'de Babiali'de yayımlattığı bir bildiri ile basına sansürü getirmiş oldu. Şubat 1878'de meclis kapatılmış ardından Maarif Nezareti, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti'nin katkısıyla sansür olgunlaştırılmış, Dışişleri Nezareti'nde Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. 1880'de sansür siyasal olmayan dergilere de yayılmış, 1881'de Encümen-i Teftiş ve Muayene birimi oluşturulmuştur. Bir yandan da Maarif Nezareti'nde Tetkik-i Müellefat Komisyonu adında bir komisyon görev başına getirilmiştir. 1888'de matbaaların bastığı bütün yayınlara da ön sansür getirilmiştir. 1894 Nizamnamesi ile kitapçılar da kontrol altına alınmıştır. Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010), 96-103.; II. Abdülhamid döneminde sansürle ilgili olarak ayrıca bkz. Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Devrinde Sansür*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007).

Eğitimine ilk olarak Sıbyan Mektebi'nde temel ilimlerle başlamış, daha sonra özel hocalardan aldığı derslerle okuyup yazacak derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir.

8 Ağustos 1864 tarihinde 14 yaşına geldiği vakit bir çeşit staj olarak görülebilecek şekilde, mülâzemetle Erbil Kazası Mâliye Kalemi'ne dahil olmuş; iki yıl sonra ise yine aynı kazanın ebniye memuriyetine tayin olunmuştur.³ 12 Mart 1868 tarihinde 18 yaşında iken yüz elli kuruş maaşla Belediye Dairesi Meclis Kitabeti'ne atanmıştır. Ardından 11 Şubat 1871 tarihinde bu görevinden istifa ederek çok geçmeden zilhicce ayı başlarında Musul Zabtiye Jurnal Eminliği görevine başlamıştır. Birkaç ay sonra ise 13 Ağustos 1871 tarihinden Mart 1872 sonlarına kadar Erbil Kazası Anbar Kitabeti memurluğu görevinde kalmıştır. Yine aynı yılın Ağustos ayı başlarında 150 kuruş maaşla Musul Evkaf Kitâbeti ve oradan yine aynı yıl ekim ayı başlarında 380 kuruş maaşla Dehuk Kazası Tahrirat Kitabeti görevlerine getirilmiştir. Ancak iki ay kadar çalıştıktan sonra buradan da ayrılarak Tahrîrat Kitabeti'ne oradan Şubat 1873 sonlarında 400 kuruş maaşla Musul Sancağı Tahrîr-i Nüfûs Kitâbeti'ne tayin olunmuştur.

14 Mart 1873 tarihinde 500 kuruş maaşla Musul Sancağı Tapu Baş Kitâbeti'ne; aynı sene 14 Temmuz'da 380 kuruş maaşla Ağra(?) Kazası Tahrîrât Kitâbeti'ne; yine aynı yıl 14 Kasım'da Dehuk Kazası Tahrîrât Kitâbeti'ne atanmıştır. 7 Eylül 1874 tarihinde ise son görevinden istifa ederek aynı yılın 13 Kasım'ında 475 kuruş maaşla Haleb Vilâyeti Tahrir Bölümü Refâkat Kitâbeti'nde memur olarak göreve başlamıştır.⁴

Bu görevinden iki yıl sonra 14 Eylül 1876 tarihinde 1000 kuruş maaşla Haleb Sancağı İş'ar Baş Kitâbeti'ne ve yaklaşık dört ay sonra 13 Ocak günü 1500 kuruş maaşla Maraş Sancağı Tahrîrât Müdürlüğü'ne terfi etmiş; ancak bir buçuk ay sonra selefinin vazifesine geri dönmesi sebebiyle buradan ayrılmıştır. Mayıs 1877 sonları itibariyle 1080 kuruş maaşla Maraş Sancağı İmla Tahrir Bölüğü Memurluğu'na tayin olunmuştur.

13 Ağustos 1878 tarihinde bu görevinden istifa ederek İstanbul'a gelmiş ve bir yıl sonra 27 Şubat 1879 tarihinde 1700 kuruş maaşla Selânik Vilayeti İskan Memurluğu Baş Katipliği'ne tayin edilmiştir. Aynı yıl 12 Eylül'de maaşı 1570 kuruşa düşürülmüştür.

³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH-SAİDd, 19/136, s. 269.* Arşiv kataloğunda evrak 25 Ekin 1851 (29 Zilhicce 1267) tarihli olarak kayıtlıdır. Ancak evrak üzerinde görülen son tarih 2 Nisan 1911 (20 Mart 1327)'dir.

⁴ *DH-SAİDd, 19/136, s. 269.*

25 Şubat 1880 tarihinde ise 900 kuruş maaşla aynı vilayetin Muhasebe Kalemî'ne nakl edilmiştir.

13 Mart 1883 tarihinde yaklaşık 5 aylık bir süreyle Selanik Merkez Muhasebeciliği'ne tayin olunmuş, ancak aynı yıl 18 Ağustos 1883 tarihinde önceki memuriyetine dönmüştür. Daha sonra 13 Mart 1885'te vekaleten Berviz Muhasebeciliği'ne görevlendirilmiş, yaklaşık 4 ay sonra ise yine Selanik Vilayeti Muhasebe Kalemî'ndeki görevine geri dönmüştür.

Hacı Latif Efendi⁵ Mayıs 1902'de 1440 kuruş maaş ile Selanik Merkez Muhasebesi Müdürlüğü'ne terfi etmiştir.⁶ Bu vazifesini yürütürken görevinde gösterdiği liyakatı ve başarısından dolayı 4 Mayıs 1903'te *Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Mütemâyiz* ve yine 19 Aralık 1903 tarihinde *Rütbe-i Sâlise'den Nişân-ı Al-i Osmânî* ile onurlandırılmıştır.⁷

30 Nisan 1907 tarihinde ise 1100 kuruş maaşla Kosova Vilayeti Defterdarlığı'na vekaleten; 27 Mayıs 1908 tarihinde 5000 kuruş maaşla Kosova Defterdarlığı'na asaleten tayin olmuştur.⁸ Yine aynı yılın 15 Haziran'ında Kosova görevine başladığı yazılmıştır.⁹

Kosova görevinden sonra Rumeli Vilâyâtı Müfettiş-i Umûmî Vekîli Mahmud Şevket Paşa'dan gelen tezkire üzerine münasib başka bir yere atanması söz konusu olmuş,¹⁰ bunun üzerine 22 Eylül 1909 tarihi itibarıyla 4000 kuruş maaşla İşkodra Vilayet Defterdarlığı'na atanmıştır. Daha sonra 25 Ocak 1911 tarihinde 5000 kuruş maaşla Suriye

⁵ Kayıtların gösterdiği üzere 1890'lar itibarıyla kendisinin "Hacı" lakabı ile de anıldığı görülmektedir. Bkz. *BOA, MF.MKT*, 193/13 (16 Ocak 1894); *Selanik Vilayeti Salnamesi*, (Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1318/1900), 318.

⁶ 1900/1318 ve 1902/1320 tarihli salnamelerde, "Muhâsebe Kalemî Hulefâsından Hacı Latif Efendi" şeklinde bir kayıt geçerken, 1904 / 1322 tarihli salnamede Mehmed Latif Efendi'nin terfisini teyid eder nitelikte olarak Muhasebe Kalemî'nde "Mümeyyiz Hacı Latif Efendi" ve Sicill-i Ahval Komisyonu'nda "Muhâsebe-i Vilâyet Mümeyyizi: Hacı Latif Efendi" şeklinde kayıtlar görülmektedir. Bkz. *Selanik Vilayeti Salnamesi*, Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, Selanik 1318/1900, s. 308; *Selanik Vilayeti Salnamesi*, (Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1320/1902), 366; *Selanik Vilayeti Salnamesi*, (Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1322/1904), 18.

⁷ *DH-SAİDd*, 19/136, s. 270. Ayrıca vilâyet salnâmesinde rütbe ashabı arasında Sınıf-ı Mütemâyiz, Rütbe-i Sâlise'den Osmânî; Rütbe-i Râbi' a'dan Mecîdî Nişânları'na malik olduğu kayıtlıdır. Bkz. *Selanik Vilayeti Salnamesi*, (Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1322/1904), s. 284.

⁸ *BOA, BEO*, 3322/249127, (29 Mayıs 1908); *BOA, TFR.I.MKM*, 28/2794, 1-5 belgeler, (27 Mayıs 1908).

⁹ Söz konusu tarihte gecikmeli olarak göreve başlayacağı belirtilmiştir. Bkz. *BOA, TFR.I.KV*, 199/19893, 1-2 belgeler, (5 Haziran 1908).

¹⁰ *BEO*, 3554/266499, (22 Mayıs 1909).

Vilayeti Defterdarlığı'na nakledilmiştir.¹¹

Mehmed Latif Efendi yaklaşık iki buçuk yıl bu görevde kaldıktan sonra, ilerleyen hastalığı sebebiyle görevini layıkıyla yerine getiremez olmasına binaen 10 Temmuz 1913 tarihli bir irade-i seniyye ile açığa alınarak emekliye ayrılmaya davet edilmiştir.¹²

Mehmed Latif Efendi'nin uzun ve sık sık değişen memuriyet hayatına dair yazılanlara nazaran birkaç ufak tefek problem dışında başarılı bir memuriyet hayatı olduğu görülmektedir.¹³ Sicil kayıtlarının belirttiğine göre Müderris Abdan Efendi'den icâzetname aldığı ve Selanik Merkez Muhasebeciliği ve Siroz Muhâsebeciliği vekaletinden dolayı zimmet ve ilişik kayıtlarının temiz olduğu kaydedilmiştir. Yine sicil kayıtlarının gösterdiği üzere Mehmet Latif Efendi, bahsi geçen memuriyetlerin genelinden görev değişikliği, becayış ve istifa etmek suretleriyle ayrılmış, Maraş Sancağı Tahrîrât Müdürlüğü ve Selanik Vilayeti İskan-ı Muhâcirin Katipliği vazifelerinde gösterdiği dürüstlük ve liyakat dolayısıyla kendisine bir mazbata ve şehadetnâme verilmiştir.¹⁴ Mehmed Latif Efendi'nin bürokratik yaşamı ile ilgili mevcut arşiv kayıtlarındaki müstakil bilgiler yukarıdaki gibidir. Mevcut bilgiler Suriye Vilayeti Defterdarlığı görevi sonrasında emekliye ayrıldığını göstermektedir. Bununla birlikte Mehmed Latif Efendi'nin sonraki hayatı ve vefat tarihine dair kesin tespitlerde bulunmak mümkün olmamıştır.¹⁵ Mehmed Latif Efendi ve eserleri hakkında, dönemin basın hayatı ve süreli yayınları hakkında yapılan çalışmalar arasında herhangi bir bilgi görülmemekle birlikte, süreli yayınlar kataloglarında bazı malumat bulunmaktadır.

Elimizdeki kayıtlara göre kendisine verilen rütbe ve nişanları şunlardır:

¹¹ *BEO*, 3850/288729, (28 Ocak 1911).

¹² *BOA, İ.ML.* 93/35, 1-2 belgeler, (10 Temmuz 1913).

¹³ Mehmed Latif Efendi Kosova Vilayeti Defterdarlığı'na vekaleten atanmadan yaklaşık bir ay önce Rumeli Vilayeti Müfettişliği'ne "muhbir-i sâdik" imzasıyla Avrathisar'dan giden 1 Nisan 1907 tarihli bir ihbarname ile rüşvet aldığı ve bu paralarla bir inşaat yaptırdığı belirtilmektedir. Bkz. *BOA, TFR.I.ŞKT*, 110/10929, (1 Nisan 1907).

¹⁴ *DH-SAİDd*, 19/136, s. 270.

¹⁵ Arşiv kayıtlarına göre Mehmed Latif Efendi'nin Suriye Vilayeti Defterdarlığı'na atanmasından yaklaşık iki buçuk yıl sonra Vilayet Defterdarlığı'na 9 Temmuz 1913 tarihinde Bağdat Defterdarı Tevfik Efendi atanmıştır. Bkz. *BEO*, 4194/314493. Yukarıda zikredildiği üzere kendisi tekaüde davet edilmiştir. Ancak sonrasında emekliye ayrılıp ayrılmadığı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu tarihten sonraki kayıtlar tarandığında ise benzer isimli, başka şahıslar olması ihtimali kuvvetli olan kişiler karşımıza çıkmaktadır.

10 Mart 1892 Rütbe-i Hâmise.¹⁶

1 Kasım 1894 Rütbe-i Râbi‘a Nişân-ı Âl-i Osmânî.¹⁷

19 Şubat 1895 Rütbe-i Râbi‘a Mecîdî Nişânı.

12 Ağustos 1896 Rütbe-i Sâlise Nişân-ı Âl-i Osmânî.¹⁸

4 Mayıs 1903 Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Mütemâyizi.

19 Aralık 1903 Rütbe-i Sâlise Nişân-ı Osmânî.¹⁹

Mezra‘a-i Maârif Mecmuası ve Sistematik İndeksi

Mehmed Latif Efendi, “eğitim-öğretim alanı dergisi” anlamına gelen "Mezra‘a-i Ma‘arif Mecmû‘ası"nın ilk yayını Selanik'te neşretmiştir. Bu husus derginin ilk sayısının kapak sayfasında yer alan “*Muhâsebe-i Vilâyet Kalemi mütehayyizânından Erbilli Mehmed Latif Efendi'nin eser-i hâmesidir.*”²⁰ cümlesi ile de teyit edilmektedir.

Selanik vilâyet matbaasında basılmış olan dergi, 1300 yılı Rebûlâhîr ayının başında (9 Şubat 1883) tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Son sayı olan 10. sayısı 15 Şaban 1300 (21 Haziran 1883) tarihinde yayınlanmıştır. Derginin 1. sayısının 4. sayfasında yer alan "*ih̄tar*" başlığı altında kaleme alınmış olan "*...tahdîd olunan dâ'ire dâhilinde dolaşmak ve lütf-i Hakk ile on beş günde bir kere bir cüz'i neşr olunmak üzere ömr-i zamândan müsâ'ade isteriz.*" ifadesinde açıkça belirtildiği üzere sansür politikası gereği belirtilmiş olan ilmî dairenin dışına çıkılmamış, siyâsî konulara değinilmemiş ve dört buçuk aya yakın olan yayın süresi boyunca aralıksız olarak 15 günde bir neşredilmiştir. Daha sonra bütün sayıları tek cilt halinde toplanmıştır.²¹

Dergi ilk sayfadan itibaren 1 sayfa numarasıyla başlayarak; birinci sayı 1-16;

¹⁶ Köprülü Kazası iş‘ârının ihâlesindeki göstermiş olduğu gayret ve elde ettiği başarının bir sonucu olarak verilen rütbe ve taltifler için bkz. *BOA, İ.DH*, 1265/99494, 1-4 belgeler, (10 Mart 1892).

¹⁷ *BOA, İ.TAL*, 319/23, 1, (19 Aralık 1903).

¹⁸ *İ.TAL*, 319/23, 2.

¹⁹ *DH-SAİDd*, 19/136, s. 269; *Selanik Vilayeti Salnamesi*, (Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1322/1904), 284. Osmanlıda nişanlar için ayrıca bkz. Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları*, (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi; Kültür Bakanlığı, 2004).

²⁰ Mehmed Latif Efendi, *Mezra‘a-i Ma‘arif*, sy. 1, s. 1 (Bundan sonra; *Mezra‘a- Ma‘arif*).

²¹ Derginin 5., 6. ve 7. sayılarından üçer nüshanın Ma‘arif Kütüphânesi'ne konulmak üzere Encümen-i Teftiş Kurulu'nca hıfzedildiği 23 Nisan 1884 (26 Cemâziyelâhîr 1301) tarihli kayıta geçmektedir. Bkz. *BOA, MF.MKT*, 83/33 (23 Nisan 1884)

ikinci sayı 17-32; üçüncü sayı 33-48; dördüncü sayı 49-64; beşinci sayı 65-80; altıncı sayı 81-96; yedinci sayı 97-112; sekizinci sayı 113-128; dokuzuncu sayı 129-144; onuncu sayı 145-160. sayfalar olmak üzere toplamda 160 sayfa, 81 varaktır. Dergi sayıları "*cüz' 1*", "*cüz' 2*" ve nihayetinde "*cüz' 10*" şeklinde ifade edilmiştir.

Derginin İstanbul kütüphanelerde nüshaları mevcuttur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda süreli yayımlar bölümü no: 0.20, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi süreli yayımlar bölümü no: D.44, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu no: 02578/AR0125 kayıtlarında nüshaları bunlardandır.

Dergi kapak sayfasındaki "*nüshası altmış pâre*" şeklinde de belirtilmiş olduğu üzere 60 para karşılığında okuyucuya satılmıştır.²²

Mecmuanın bütün sayılarının kapağında "*Mezra 'a-i Ma 'ârif*" yazısının altında;

*"Derûnun pür ma 'ârif, hemnişinin merd-i ârif kıl
Açılmasa dembedem her şahs-ı nâdâna kitâb-âsâ"*

beyiti ve ardından;

"Terâcim-i ahvâl ve mevâdd-ı târihiyye ve edebiyâtta bahs eder. On beş günde bir neşr olunur." ifadeleri yer alır.²³

Mecmua'da yer yer dizgi-baskı hatalarına rastlanmaktadır. Örnek olarak ikinci sayının kapak yazısında "*Terâcim*" kelimesi Osmanlıca "te-ت" ve "ra-ر" harfleri eksik olarak yazılmıştır.²⁴ Yine birinci sayının 14. sayfasında yer alan "*Ashâb-ı kirâm-ı zevî'l-ihtirâmdan cennetle mübeşşir olan zevâtın farisi'l-vezn manzume-i esâmîsi*" başlıklı yazıda el yazısıyla ekleme ve düzeltmeler yer almaktadır.²⁵

Derginin sahibi ve baş yazarı Erbilli Mehmed Latif Efendi'dir. Mecmuada yer alan yazıların pek çoğunun yazarının müstakil olarak belirtilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu durum müellifi belirtilmemiş olan yazıların Mehmed Latif veya yakın çevresi tarafından kaleme alınmış olma ihtimalini düşündürmektedir. Yayımların pek çok yerinde açıkça "*Tahrir Heyeti*" olarak zikredilmiştir. Ayrıca Alay Beyi Ağâh Bey,

²² *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 1, s. 2; sy. 2, s. 17; sy. 3, s. 33; sy. 4, s. 49; sy. 5, s. 65; sy. 6, s. 81; sy. 7, s. 97; sy. 8, s. 113; sy. 9, s. 129; sy. 10, s. 145.

²³ *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 1, s. 2; sy. 2, s. 17; sy. 3, s. 33; sy. 4, s. 49; sy. 5, s. 65; sy. 6, s. 81; sy. 7, s. 97; sy. 8, s. 113; sy. 9, s. 129; sy. 10, s. 145.

²⁴ Bkz. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 2, s. 17.

²⁵ Bkz. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 1, s. 14.

Miralay Kemal Bey, Hacı Arif Efendi, Mekteb-i Osmanî Şakirdânı Abdülbâkî, Mekteb-i Osmanî Encümeni İbrahim Bey, Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi, Reşid Paşa, Trabzon Mutasarrıfı Enis Efendi, Abdi Tevfik Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Süleyman Rüşdü Efendi ve Sâbir dergide yazıları yayınlanmış ve isimleri belirtilmiş olan yazarlardır. Buna ilaveten Hazreti Ali, Mehmed Ali Paşa, Mevlâna ve Ebussuud Efendi gibi şahsiyetlerden rivayetlerin de aynen yayınlandığı olmuştur.

Dergide 1883 yılı atmosferinin ve II. Abdülhamid dönemi sansür politikasının izlerine rastlamak mümkündür. Zira yazılar genel itibariyle güncel siyasetten uzaktır. Dergi genellikle geçmişteki tarihi olaylar, önemli kişilerin biyografileri ve dini-ahlâki içerikli hususlarda halkı aydınlatmaya yöneliktir. Bunun dışında zaman zaman dergiye gelmiş olan övgü içerikli mektuplara da yer verilmiş, ardından bu meyanda *"Tahrir Heyeti"* tarafından yazılan açıklama ve teşekkürler *"Mezra'a"* başlığı altında yer almıştır. Benzer şekilde önceki kaynaklardan alınan yazıların ve gerekli görülen noktaların *"İfâde, İfâde-i Mahsûsa, Teşekkür, İhtar"* notlarıyla değerlendirildiği kısımlara da rastlamak mümkündür. Derginin genel yayın politikasında edebiyat, ahlak, letâif ve cümel-i hikemiyye, mevâdd-ı târîhiyye ve terâcim-i ahval gibi bölümlerin her sayıda seriler halinde tekrarlanması planlanmıştır. Derginin genelinde yazılar, beyitler ve hikmetli sözlerle zenginleştirilmiştir. Ayrıca müstakil olarak gazel, tahmis, mu'ammâ gibi manzum türler de yayınlanmıştır. Mecmua'da Osmanlı Türkçesi yazıların yanı sıra Farsça beyitler ve Arapça alıntılarının varlığı da dikkat çekmektedir.

Birinci sayıda mukaddime kısmında bir şiirle başlamış olan mecmuada müellif *"şu hâl ile bi't-te'mîl tensîb edilen cihet müstekillen bir fenne hasr edilmeksizin müceze ve müfid ba'zı mebâhisi şâmil olmak üzere (Mezra'a-i Ma'ârif) nâmıyla bir mecmu'anın tertîb ve neşrinden 'ibâret ise de..."* ifadesiyle belirtmiş olduğu gibi dergi sadece bir ilim dalına mahsus kılınmamış ve halkı aydınlatmak amacıyla faydalı görülen konuların özenle neşredilmiş olduğu vurgulanmıştır.²⁶ Genel anlamda derginin içeriğini yazar *"...bunda mevzû'-ı bahs olacak mevâdd-ı tarihîyye ve fennîyye ve ba'zı meşâhirin terâcim-i ahvâliyle hüsn-i tabi'at ve ahlâkın müzeyyine ve gayet dil-pesend ba'zı eş'âr*

²⁶ "Mukaddime", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 1, s. 3.

ve ebyât ve âsâr ile onlara dâ'ir olan münâzara ve letâ'ifi..." sözleriyle açıklamıştır.²⁷ Sonrasında Mehmed Latif imzalı "İhtâr" başlıklı yazının devamında, dergiye gönderilecek edebiyata dair yazıların memnuniyetle kabul edileceği bildirilmektedir.²⁸ Sayının "Terâcim-i Ahvâl" kısmında İmam Şâfi²⁹ ve İmam Gazalî'ye³⁰ ait biyografiler yer almaktadır.

Mecmu'anın ikinci sayısında "Edebiyat" kısmında Agah Bey'in şiiri³¹ ve Miralay Kemal Bey'in gazeli yer almaktadır.³² "Terâcim-i Ahval" bölümünde ise "Müverrih İbn Haldun" başlıklı biyografi yazısı dikkat çekicidir.³³

Üçüncü sayıda yer alan "Hazret-i Yakub aleyhi's-selamın Aziz-i Mısra Bir Mektubu Sûreti" başlıklı Arapça mektup sureti ve sonrasında bu mektubun tercümesi neşredilmiştir.³⁴ 47. sayfada yayınlanmış olan "Hicri 1212 Yılından Sonraki Olaylara Dair ve Mehmed Ali Paşa'nın Hüsrev Paşa'ya Yazmış Olduğu Mektup"³⁵ ve bu mektubun devamının dördüncü sayıda yayınlanmış olan kısmı da dergideki dikkat çekici yazılardandır.

Beşinci sayıda "Selanik merkez ve muhallefâtının şimdiki nüfusuyla vâridât ve mesârifâtı" başlıklı yazıda derginin basım yeri olan ve Mehmed Latif Efendi'nin ikinci vatani olarak kabul ettiği Selanik ile ilgili iktisadi bilgiler verilmiştir.³⁶ Aynı sayının "Terâcim-i Ahvâl" bölümünde 68. sayfada Timur Lenk'in hayatına değinilmiştir. 72-74. sayfalarda "Lugat-ı kadîmede senenin on iki ayına tesmiye olunan esâmî", "Saat-i eyyâmın esamisi", "Şuhûr-ı Arabînin vech-i tesmiyesi" başlıklı yazılarda yılın on iki ayının eski dilde isimleri, Arabî aylar ve günün saatlerinin isimleri sıralanmıştır.³⁷

²⁷ "Mukaddime", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 1, s. 3-4.

²⁸ Mehmed Latif, "İhtâr", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 1, s. 4.

²⁹ "İmam Şafi Aleyhi'r-rahme", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 1, s. 10.

³⁰ "İmam Gazali Aleyhi'r-rahme", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 1, s. 12.

³¹ "Alay Beyi Agah Bey", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 2, s. 21.

³² "Kemal Beyin muvakkian münasebetli rengin bir gazeli", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 2, s. 29.

³³ "Müverrih İbn Haldun" *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 2, s. 25.

³⁴ "Hazret-i Yakub aleyhi's-selamın Aziz-i Mısra Bir Mektubu Sûreti", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 3, s. 36.

³⁵ "Hicri 1212 yılından sonraki olaylara dair ve Mehmed Ali Paşa'nın Hüsrev Paşa'ya yazmış olduğu mektup", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 3, s. 47.

³⁶ "Selanik merkez ve muhallefâtının şimdiki nüfusuyla varidat ve mesârifâtı", *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 5, s. 71.

³⁷ Geniş bilgi için bkz: *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 5, s. 72-74.

Altıncı sayıda 86-90. sayfalarda bazı seçilmiş kelimelerin sözlük anlamları açıklanarak tarihte künyeleriyle meşhur bazı şahısların gerçek adları yer almaktadır.³⁸ Aynı sayıda 94. sayfada yer alan “*Zâdegân Ebyâtı*” başlıklı manzumenin devamı, yedinci sayı 109. sayfa ve sekizinci sayı 121. sayfalarda tefrikalar halinde yayınlanmıştır.³⁹ “*Fethiyye-i Ragıp Paşa*” başlıklı Koca Ragıp Paşa'nın *Fethiye-i Belgrad* isimli risâlesi ise sekizinci sayıda sayfa 124, dokuzuncu sayıda sayfa 129 ve onuncu sayıda sayfa 149'da üç bölüm olarak yine tefrikalar halinde yayınlanmıştır.⁴⁰

Dergide manzum beyitler de oldukça fazladır. Öne çıkan şairlerden olarak Alay Beyi Agah Bey'in şiirleri geniş yer tutmaktadır. Ayrıca 116. sayfada yer alan “*Gazel*”⁴¹ başlıklı manzum eser de olduğu gibi şairi belirtilmemiş olan şiirlere de rastlamak mümkündür. Yine Mevlana'dan ve bazı şairlerden alıntılarının varlığı da bahsedilmesi gereken hususlardandır.

Bir başka husus olarak dergide dini-ahlaki konuların geniş yer tutmuş olması da dikkat çekicidir. Hemen her sayıda hikmet ve güzel ahlaktan bahsedilmekte, Hz. Peygamber'in, ashâbının, Hz. Ali ve ulemâdan meşhur kişilerin hayatlarından kesitler aktarılmakta, Hz. Peygamber'in hadislerinden alıntılar yapılmaktadır. Ahlâki konularda dikkat çekici olan yazılardan birisi de dokuzuncu sayıda “*Mülâhazasızlık Alâmetleri*” başlığıyla 70 madde olarak sıralanan kısımdır.⁴² Dergide ayrıca çeviri yazılar da neşredilmiştir. Yedinci sayı 100. sayfada yer alan “*Tercümedir*” başlıklı yazı da sahabelerin hayat hikayelerini içeren söz konusu çevirilerdendir.⁴³

Mezra'a-i Ma'ârif Mecmu'ası'nın yayınlanan onuncu sayısının ardından, Mehmed Latif imzalı “*Dinmiş ma'zeret-i meşrû'aya mebnî muvakkat bir zamânlar ârâma lüzûm göründü.*” ifadesi ile yayın hayatına süresiz olarak ara vermiştir.⁴⁴ Ulaşılabilen kaynaklar doğrultusunda derginin daha sonra yayınlanamadığı

³⁸ Geniş bilgi için bkz: *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 6, s. 86-90.

³⁹ “*Zâdegân Ebyâtı*”, *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 6, s. 94- sy. 7, s. 109- sy. 8, s. 121.

⁴⁰ “*Fethiyye-i Ragıp Paşa*”, *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 8, s. 124- sy. 9, s. 129- sy. 10, s. 149. Söz konusu eserle ilgili olarak bkz. Fatma Çiğdem Uzun, *Belgrad Hakkında Ragıp Paşa'ya Ait Risale: Fethiyye-yi Belgrad (1739)*, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2000).

⁴¹ “*Gazel*”, *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 8, s. 116.

⁴² *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 9, s. 135-138.

⁴³ “*Tercümedir*”, *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 7, s. 100.

⁴⁴ *Mezra'a-i Ma'ârif*, sy. 10, s. 160.

görülmektedir.

Mezra‘a-i Ma‘ârif Mecmuasının sistematik indeksi aşağıdaki gibidir:

Cüz’ü: 1 fi-Gurre-i Rebi‘ü’l-âhir sene 1300 (9 Şubat 1883)

Mukaddime	1-4
Mehmed Latif “İhtar”	4
“Ahlaka dair birkaç söz”	4-7
“Ebuzziyâ Mecmû‘asında münderic-i tahrîb-i harâbât hakkında şâyi‘ olan ba‘zı rivâyât üzerine edîb-i meşhûr Kemâl Bey tarafından yazılan ve bir nüshası mu‘ahharan elimize geçen mektûb-ı belâgat-uslûbun sûretidir.”	7-10
Terâcim-i Ahvâl”	10
“İmâm-ı Şâfi‘ aleyhi’r-rahme”	10-12
“İmâm-ı Gazali aleyhi’r-rahme”	12-14
Edebiyât.	
“Ashâb-ı kiram-ı zevi’l-ihtirâmdan cennetle mübeşşir olan zevâtın farisü’l-vezn manzume-i esâmîsi”	14
“Mü‘min-i bünyân Devlet-Aliyye ve şecere-i şevket semere-i saltanat-ı seniyye Sultan Osman Gazi hazretlerinden bu ana değin şark-ı bahş-ı serîr izz u su‘ûd olan selâtin-i ızâm efendilerimizin esâmi-i manzumesi”	15
İki Menkıbe	15-16

Cüz’ü: 2 - fi- 15 Rebi‘ü’l-âhir sene 1300 (23 Şubat 1883)

“Münâzara-i Şi‘riyyeden Mâba‘d cüz’ 1”	17-21
“Alay Beyi Agah Bey” [Şiir]	21-22
Mezra‘a [Beyit]	22
“Ma‘a mâfih bir mesele” [Su‘âl-cevâb; Ebussuud]	22
“Kemal Bey’in mektûbundan mâba‘d cüz’ 1”	22-25
Terâcim-i Ahvâl.	
“Müverrih İbn Haldun”	25-26
Tebrik “Mecmu‘a-i ulûm ve ma‘ârif-i defterdâr-ı vilâyet Hacı Arif Efendi Hazretleri’nin lütfen gönderdikleri tebriknamedir.”	26
“Mezra‘a” [Teşekkür ve açıklama]	27

“Ahlak” mâba‘d cüz’ 1	27-29
“Kemal Bey’in muvakkı‘an münâsebetli rengîn bir gazeli”	29
“İstidrâd” [Ahlak- Nûşirevân'dan bir menâkıb]	29-30
Edebiyat “Üçer şey’in hâssıyyet ü ahvâlini mutazammin olan ebyât”	30-32
“İfade-i Mahsûsa”	32

Cüz’ü: 3 – fi-Gurre-i Cumâdiye’l-ûlâ sene 1300 (3 Mart 1883)

“Ahlak mâba‘d cüz’ 2”	33-35
“Hazret-i Yakub aleyhi’s-selamın Aziz-i Mısra bir mektûbu sûreti”	36
“Mevâdd-ı Târîhiyye” (İbn-i Haldun'dan rivâyetle Araplar hakkında)	37
“Mektûb-ı şerîf-i mezkûrun tercümesi”	37-38
“Mevâdd-ı Târîhiyye” (Hz. Yusuf Hakkında)	38
“Şâirin hasbihâli”	38
Mezra‘a (Şiir).	
“Müşârun ileyhimin silsile-i nesebleri” (Hz. Yusuf’un)	39
Terâcim-i Ahvâl “Aşıkînden Ferhad”	40-42
“Üdebâmız mütehayyizânından Miralay “Kemal Bey” Efendi’den varaka”	42
“Mezra‘a” (Açıklama)	43
“Letâif ve cümel-i hikemiyye”	43-46
“Mezra‘a” (Açıklama-Sitem, Şiir)	46
“Mekteb-i Osmanî üçüncü sene şakirdanından Abdülbaki”, bir varaka (Mektup)	46-47
“Mezra‘a” (Teşekkür)	47
(Hicri 1212 yılından sonraki olaylara dair ve Mehmed Ali Paşa’nın Hüsrev Paşa’ya yazmış olduğu mektup)	47
“İhtâr”	48
“Sûret-i Mektûb”	48

Cüz’ü: 4 – 15 Cumâdiye’l-ûlâ sene 1300 (24 Mart 1883)

“Evrâd “Ebussuud” Efendi”	49
“Müfredât”	49
“Bir mektûbun mukaddimesi- Cevâbının mukaddimesi”	49

“Letâif ve cümel-i hikemiyye”	50-52
“Mehmed Ali Paşa merhûmun mektûbundan mâba‘d cüz’ 3”	52-53
“İkinci mektûb”	53-57
“Hâmiş-i mektûb”	57-58
“Netice” (Mektûbda yer alan bilgilerin değerlendirilmesi)	58
Üdebâdan Alay Beyi “Âgah Bey” (Şiir)	59
“Mekteb-i Osmanî Encümen-i Mahsûs reisi müfahhir-i fudalâ "İbrahim" Bey Efendi Hazretlerinden” (Tebrik ve Övgü)	59-60
“Mezra‘a” (Açıklama)	60
“Terâcim-i ahvâl” “Mevlânâ Cami”	61-62
“Mekteb-i Osmanî Müdiri Sadi Efendi’nin ihdâ eyledikleri şirin-i edâ bir gazel”	63
“İki ehl-i dil arasında mu‘ammâ bir muhâbere mektupları”	63-64

Cüz’ü: 5 – fi-30 Cumâdiye’l-ûlâ sene 1300 (8 Nisan 1883)

“Mu‘ammâ mektûb cevâbından mâba‘d cüz’ 4”	65-66
“Ahlak mâba‘d cüz’ 3”	66-67
“Terâcim-i Ahvâl” "Timur Lenk"	68-69
“Müddet-i hilâfet-i hülefâ-i râşidîn” (Şiir)	69
“İ‘âde-i selâmdan müstesnâ olanlar” (Şiir)	69
Edebiyat.	
“Mu‘ammâ”	70
Mevâdd-ı Târîhiyye.	
“Biraz da vatan-ı sâniyemiz olan Selanik’in ahvâl-i târihiyyesinden bahs edelim.”	70-71
“Selanik merkez ve muhallefâtının şimdiki nüfusuyla vâridât ve mesârifâtı”	71-72
“Lugat-ı kadîmede senenin on iki ayına tesmiye olunan esâmî”	72
“Saat-i Eyyâmın Esâmîsi”	72
“Şuhûr-ı Arabiyye'nin Vech-i Tesmiyesi”	72-74
“Trabzon merkez mutasarrıfı ser efrâz-ı üdebâ 'Enis' Efendi Hazretleri’nden” (Dergiye övgü)	74-75
Mezra‘a (Övgüye karşı teşekkür, açıklama)	75-77
Üdebâdan Alay Beyi “Âgah” Bey (Şiir)	77

“Hayal-i merhûmundur” (Şiir) 78-80

Cüz’ü: 6 – fi-15 Cumâdiye’l-âhir sene 1300 (23 Nisan 1883)

“Letâ’if ve Cümel-i Hikemiyye” 81-82

“Edîb-i meşhûr tarafından yazıldığı rivâyet olunan gayet belîğ ü şîrin bir mektûb” 82-85

“Bahr-i Tavîl” (Ahîrîndir) 85

“Enbiyâ-yı İzâm Efendilerimiz’den ba’zısının san’atı” 85-86

“Fahr-i Alem Efendimiz’in sîn-i saâdetleri ve mikdâr-ı nübüvvetleriyle Mekke ve Medine’de müddet-i te’ayyüşleri ” 86

“Ma’nâca zıd yine de şâmil olan bazı lügât” 86-87

“Künyesiyle mülakkab olan bazı meşâhîrin esâmisi” 87-89

“Birincisi fetha ikincisi kesre ile üçüncüsü zamme ile üçer ma’nâya şumûlü olan ba’zı lügât” 89-91

“Sûziş-i Dil” (Şiir) 92

“Terâcim-i Ahvâl” (Harun Reşid Dönemi devlet ricâlinden bazıları: Yahyâ, Ca’fer ve Hâlid) 92-94

“Şebbândan Âgah Efendi’nin bir nazîresi” 94

“Zâdegân Ebyâtı” 94-96

Cüz’ü: 7 – fi-Gurre-i Receb sene 1300 (8 Mayıs 1883)

“İfade” (Açıklama ve zeyl) 97

“Ehâdis-i Sahîha-i Nebeviyye’dendir” 97

“Mevlânâ Câmî Hazretleri’nindir” (Şiir) 98

“Le’allî kerremallahü veche ve radiyallahü te’âlâ anh” (Şiir) 98

“Fî Vukufi’l- Kur’an” (Şiir) 98-99

Edebiyât

“Bazı fıkârât-ı müfide ve cümel-i hikemiyye” 99-100

“Kurratü’l-ayni’l-mü’minîn İmam “Zeyne’l-abidin” Efendimiz Hazretleri’nin rûkn-i be-meyânda bir münâcâtı” 100

“Tercümedir” (Sahabe hayatından) 100-102

Mezra’a (Açıklama) 102

“Edebiyatımıza müteallik birkaç söz”	103-104
“Bu ta’rîfâtı câmi olmak üzere muktedâmız olan ehl-i kalem asârından birer fikra-i beligâne” “Reşid Paşa”, “Mümtaz Efendi”, “Sami Paşa Merhûm”	104 - 107
“İfâde-i Mahsûsa”	107
“Küçük bir muhâkeme”	107-109
“Mekteb-i Osmânî Müdîri Sadi Efendi’nin dördüncü nüshada münderic bir gazeline der- sa’âdetden gönderilen nazîre”	109
“Zâdegân Ebyâtından Mâba’d”	109-112

Cüz’ü: 8 – fi-15 Receb sene 1300 (22 Mayıs 1883)

“Edîb-i Âli-kadr” (Şiir)	113
“Mekteb-i Terakkî sınıf-ı râbi’i şâkirdânından Abdi Tevfik Efendi tarafından gönderilen bir varaka”	114
“Beşinci cüz’de bıraktığımız ahlâka dâ’ir olan mebâhise bir lâhika-i cemîle olmak üzere memnûnen kabul olunan makâle-i mebhûse”	114-115
“Edebiyat” (Şiir)	116
“Gazel”	116
“Buhârîyye der-sitâyîş Hazret-i (Ali) kerrema’l-lahü veche” (Edebiyat)	116-121
“İfade” (Açıklama)	121
“Zâdegân Ebyâtından Mâba’d cüz’ 7”	121-123
“Fethiyye-i Râgıb Paşa” (Tarih)	123-128

Cüz’ü: 9 – fi-Gurre-i Şa’bân sene 1300 (7 Haziran 1883)

“Râgıb Paşa Fethiyyesi’nin Mâba’dı”	129-135
“İnzâr-ı üdebâda pek çirkin ve ashâbı mazhar-ı ta’n u nefrîn ve envâ’ı funûnun cünûnun akli olan seb’îne karîn bulunan ahvâl-i mekrûhenin müfredâtı” "Mülâhazasızlık alâmetleri"	135-138
“Sa’d Nüftezânî Hazretleri’nin bir münâsebetle söylemiş oldukları kıt’adır”	139
“Hazret-i Mevlâna Kuddise sırrahü’l-azîz Efendimiz’in seferde ekseriya okumuş oldukları beyittir”	139
“Mevlâna Câmi Kuddise sırrahü’s-sâmî Hazretleri’nin vefâtına söylenmiştir”	139

“Ta’rîf-i Hat”	139-140
“İbrahim Edhem Hazretleri’nindir” (Şiir)	140
“Selanik Mekteb-i Rüşdiyyesi Mu’allim-i Evveli Süleyman Rüşdü Efendi tarafından varakadır.” “Tuhfetü’l-edebiyeye li-evlâdi’l-vataniyye”. “Mukaddime”	141-143
Mekteb-i Terakkî sınıf-ı râbi’i şâkirdânından Abdi Tevfik imzâsıyla gelen ikinci varaka “Uzmet-i ileyhe”	143-144

Cüz’ü: 10 – fi-15 Şa’bân sene 1300 (21 Haziran 1883)

Mekteb-i Osmani Mu’allim-i Evveli İsmail Hakkı Efendi tarafından “Nesâyih-ı Hikemiyye”	145-147
Müfredât “Mü’minîn için ta’dâd olunan bayramlar beşdir” (Beyitler).	146
Mevlânâ Câmî Hazretleri’nin olmalıdır.	146
Şeyh Cemâl Efendi nâmında bir edîbindir.	147
Hâce Abdullah Ensârî Hazretleri’nindir.	147
Diğerlerindedir.	148
Tavâfî.	148
Bir dervişindir.	148
Asfî.	148
“Şeyh Muhyi’ddîn Arabî kuddise sırra efendimizindir”.	148
“Şeyh Abdülkâdir Ceylî” kuddise sırrahü’l-azîz efendimizindir.	148
“Râgıp Paşa Fethiyesi’nden Mâba’d”	149-156
“Nazm”	156-157
Edebiyat	
(Alay Beyi Âgah Bey’den bir beyit)	158
Letâ’if	158
“Kıt’a” (Şiir)	160
Sâbir, “Tahmis”	160
Mezra’a (son söz)	160

Vesîle

Mehmed Latif Efendi'nin ikinci yayını olarak “*Vesîle*” isimli tasavvufi risalesi karşımıza çıkmaktadır. Aralık 1888-1889 (Rebûlâhir 1306); 5 Haziran 1890 (16 Şevval 1307) ve Ağustos-Eylül 1891 (Muharrem 1309) tarihlerinde üç kez Selanik Vilayet Matbaası'nda basılan eser, tasavvufa ve Nakşibendiyye tarikatı meşâyihinin hayat hikayelerine dair bilgiler içermektedir.⁴⁵ İlk baskısı 47, sonraki baskılar genişletilerek sırayla 83 ve 90 sayfa olarak yayınlanmıştır.

Risalenin bu baskılarına ait nüshaları farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Koleksiyonu no: 1021 (Birinci baskı); 2116 (İkinci baskı), Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu no: 09828/OG1090 (İkinci baskı) ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfeddin Özege Koleksiyonu no: 27616 (Üçüncü baskı)'da bulunanlar bunlardan bazılarıdır.⁴⁶

Risâlenin ilk baskısının kapak sayfasında “*Ma‘ârif Meclisi'nin ruhsatıyla vilâyet matba‘asında tab‘ olunmuştur. Rebî‘ü'l-âhir sene 1306*”⁴⁷ ifadeleri; ikinci baskısının kapak sayfasında “*Sâdât-ı silsile-i Nakşibendiyye'nin ahvâl-i târîhiyye ve şemâ'il-i şerîfesini mutazammindir. İkinci tab‘dır.*”⁴⁸ ifadeleri; üçüncü baskısının kapak sayfasında ise ikinci baskıya ek olarak “*Kabûl eylerse gir şâh-ı nakşibend/Budur dergâhuna tuhfem vesilem. Üçüncü tab‘dır.*” ifadeleri yer almaktadır.⁴⁹

Her üç baskısında da Besmele ile söz başı yapılan risalede “*Hazret-i Hakk'a ekmel-i hamd ü tahiyât ve ravza-i pâk-i tâbnâk “Seyyidü'l-Kevneyn” ecmel-i selâm ve salavâtü arz u takdîm olunduktan sonra bed‘i mekâl eyledi*” cümlesi ile hamd ve salât ü selam rûknü yerine getirilerek söze başlandığı görülmektedir. Sonrasında ise Mehmed Latif Efendi “*Şeref-i sohbetleriyle behre-mend olduğum erbâb-ı sülûk*

⁴⁵ Risale daha sonra tekrar basılmak istenmiş olmalı ki, Selanik Ma‘ârif Müdürlüğü'ne gelen 16 Ocak 1894 (9 Receb 1311) tarihli bir yazıda risâlenin encümençe “matbu‘ nüshaları mebzûl ve ilâveleri ise külliyyen bî-lüzûm görülmüş olduğuna” binaen tekrar basılmasına gerek olmadığı ifade edilmiştir. Bkz. *MF.MKT*, 193/13.

⁴⁶ Üçüncü baskı olan Seyfeddin Özege kataloğunda eserin yazarı olarak Hulûsîzâde Şeyh Abdülkadir Raşid gözükmektedir.

⁴⁷ Mehmed Latif Efendi, *Vesîle*, (Selanik: 1306), s. 1. (Bundan sonra, *Vesîle I*).

⁴⁸ Mehmed Latif Efendi, *Vesîle*, (Selanik: 1307), s. 1. (Bundan sonra, *Vesîle II*).

⁴⁹ Mehmed Latif Efendi, *Vesîle*, (Selanik: 1309), s. 1. (Bundan sonra, *Vesîle III*).

tarafından “*Sâdât-ı Nakşibendiyye*” meta’nâ’llahü bi envâr-ı füyûzâtihimü’l-aliyye hazerâtının ahvâl-i târîhiyye ve şemâ’il-i şerîfelerinin müteselsilen cem’ ü tahrîri bu âcize teklîf olunması üzerine mevsûk-ı me’hazlardan iktibâs ile bu mukaddes hidmeti edâya şitâb eyledim” şeklinde mütevazi bir ifadeyle, Nakşibendiyye meşayihinin hayat hikayeleri ile birlikte fiziki ve ahlaki güzelliklerini ihtiva eden bu risalenin yayınlanmasının kendisine teklif edildiğini belirtmiştir. Böylece bilgileri daha önce yazılmış olan kaynaklardan derlemek suretiyle bu eseri yayınlarak kutsal bir görevi yerine getirdiğini vurgulamış ve “*Ümîd ederim ki vesîle-i necâtım olsun*” diye risalenin kendi kurtuluşu için “*Vesîle*” olmasını temenni etmiştir.⁵⁰

Risâlede daha sonra giriş mahiyetinde beyitlerle birlikte Nakşibendiyye Tarikatı’na dair genel bilgiler verilmiştir. Genel bilgi ve sahabe, tâbi’în, hâcegân, sûfiyye gibi ıstılahî tanımlamalardan sonra ise ilahi feyzin kaynağı olarak Hazreti Peygamber’in hayatına dair bilgiler zikredilmiştir. Hazret-i Ebubekir, Selmân-ı Fârisî ve nihayet Mevlânâ Hâlid’e kadar olan 29 Nakşibendiyye meşâyihî risalede konu edilmektedir. Konu içerisinde yüce kişiler olarak meşâyihler, ağdalı bir dil ile kısa pasajlar halinde övgüyle mevzu bahis edilmekte, şahsın silsilede halef-selef bağlamında yeri ve makamı, varsa ilahi hikmetini işaret eden unvanları belirtilmektedir. Anlatımda metin Türkçe, Farsça ve Arapça manzum şiir ve alıntılar ile zenginleştirilmektedir. Aynı şekilde bahsi geçen şeyhlerden alıntılarla Nakşibendiyye Tarikatı’nın usul ve esasları, ahlaki kaideleri aktarılmaktadır.⁵¹ Risalede konu itibariyle dikkat çeken bir husus da Mehmed Latif Efendi’nin yeri geldikçe;

*“Medâr-ı tesliyet ey Şehr-i yâr-ı kışver-i hikmet
Usât-ı ümmete va ‘d itdiğın feyz-i şefâ’ atdır.
Senâ hânın Hüdâ’dır hâdimin Cibril’dir artık
Bize kalmış vazîfe var ise acz ü zirâ’ atdır.”*⁵²

şeklinde kendince tazarru’ ve niyazda bulunmak suretiyle manzum ifadelerin veya “*İsttırât*” başlığıyla bazı bilgilerin aktarılmasıdır.⁵³

⁵⁰ Bkz. *Vesîle I*, *Vesîle II*, *Vesîle III*, s. 2; *Vesîle I*, s. 5.

⁵¹ Bkz. *Vesîle I*, s. 15-18; *Vesîle II*, s. 30-35; *Vesîle III*, s. 31-36.

⁵² *Vesîle I*, s. 7; *Vesîle II*, s. 14; *Vesîle III*, s. 15.

⁵³ *Vesîle I*, s. 23; *Vesîle II*, s. 40; *Vesîle III*, s. 41.

Risalede “*Hatime*” başlığıyla sözün tamamlanacağı belirtilmiş,⁵⁴ “*Emelim hayr du’âdır okuyan ârifden*” diye bir temenni ifade edilmiştir. Son olarak ise bahsi geçen Nakşibendiye Meşâyihleri’nin zikredildiği oldukça hacimli bir de manzum “*Silsile-nâme*” eklenmiştir. Eserin son sayfasında ise Mehmed Latif Efendi’ye ait olması yüksek ihtimal “*Râmî*” mahlası ile şu beyit yer almaktadır. “*Bir tuhfe-i Latîf sa’âdet-i elîfidir. / Kesb-i yakine âşık için bir vesîledir.*”⁵⁵

Yukarıda zikredildiği gibi risalenin ikinci ve üçüncü baskısı kayda değer açıklama ve eklemelerle genişletilerek neşredilmiştir. Buna göre sonraki her iki baskıda da ilk olarak dikkat çeken, ikinci sayfada “*ilâve-i güftâr olunur ki...*” beyanından sonra yapılan açıklamadır.⁵⁶ Aynı şekilde sonraki her iki baskıda da 7. sayfada yer alan Mevlânâ Câmî Hazretleri’ne ait Nakşibendiye tarikatı’na dair ıstılahî terimleri içeren şiir;⁵⁷ Keçecizâde İzzet Molla’nın Mevlânâ Hâlid Hazretleri’ne yazdığı medhiyye⁵⁸ söz konusu genişletmelerdendir. Yine “*Cenâb-ı Sıddık’ın Münâcâtudur*” başlığıyla Hazret-i Ebubekir dilinden aktarılmış Arapça münâcât;⁵⁹ ve Selmân-ı Fârisî bahsinde olduğu gibi konu içerisindeki anlatımın ziyadeleştirilmesi sonraki baskılara yapılan eklemelere örneklerdendir.⁶⁰ Sonraki her iki baskıda da genellikle konuların, zikredilen örnekte olduğu gibi genişletilerek aktarıldığı görülmektedir.⁶¹ Ancak bazı istisnai durumlar da söz konusudur. Birinci baskıda yer alan bazı kısımların sonraki baskılarda yer almadığı görülür. Örnek olarak ıstılahî manaların açıklandığı bölüm içerisinde olan Farsça manzum, sonraki her iki baskıya da dahil edilmemiştir.⁶² Eserde son olarak görülen ilave kısım, “*Silsile-nâme*” manzumunun akabinde sonraki her iki baskıda da Mevlânâ Hâlid

⁵⁴ *Vesîle I*, s. 43; *Vesîle II*, s. 78; *Vesîle III*, s. 82.

⁵⁵ *Vesîle I*, s. 47; *Vesîle II*, s. 83; *Vesîle III*, s. 90.

⁵⁶ *Vesîle I*, s. 2; *Vesîle II*, *Vesîle III*, s. 2-3. Ayrıca bazı kelimelerde değişiklik yapıldığı görülmektedir. Örnek olarak birinci baskıda beyitte yer alan “Arslanlar” kelimesinin sonraki baskılarda “Zinde diller olarak değiştirildiği” görülmektedir. Bkz. *Vesîle I*, *Vesîle II*, *Vesîle III*, s. 2.

⁵⁷ *Vesîle I*, s. 5-6; *Vesîle II*, s. 7-12; *Vesîle III*, s. 7-12.

⁵⁸ *Vesîle I*, s. 41-43; *Vesîle II*, s. 75-78; *Vesîle III*, s. 80-82.

⁵⁹ *Vesîle I*, s. 8; *Vesîle II*, s. 15-17; *Vesîle III*, s. 17-18.

⁶⁰ *Vesîle I*, s. 8; *Vesîle II*, s. 17-18; *Vesîle III*, s. 18-19.

⁶¹ Örnek olarak bkz. İmam Ca’fer-i Sâdık konusu, *Vesîle I*, s. 9; *Vesîle II*, s. 19; *Vesîle III*, s. 21; Bâyezid-i Bistâmî konusu, *Vesîle I*, s. 10; *Vesîle II*, s. 21; *Vesîle III*, s. 22. Bu konuda en fazla genişletilmiş konulardan birisi olarak, Ebu Ali Farmedî konusu görülmektedir. Bkz. *Vesîle I*, s. 13; *Vesîle II*, s. 25-28; *Vesîle III*, s. 26-30.

⁶² *Vesîle I*, s. 4; *Vesîle II*, s. 5; *Vesîle III*, s. 5.

Hazretleri'nin yakınlarının bahsedildiği kısımdır.⁶³

Risale'nin üçüncü baskısında ise ikincisinden farklı olarak küçük çapta eklemeler ve birtakım düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Buna göre ikinci baskıda yer alan “*Menba’-ı Feyz*” başlığından önce “*Ahvâl-i Silsile*” şeklinde ayrı bir başlık daha eklenmiştir.⁶⁴ Yine risalede bahsi geçen “kıyye” kelimesinin sonraki baskıda dipnotla açıklandığı⁶⁵ ve bazı yerlerde küçük çaplı ilave açıklamaların lüzumlu görülerek eklendiği söz konusu düzenlemelerdendir.⁶⁶

Risâle’de başlıklar halinde bahsi geçen Nakşibendiyye tarikatı meşâyihinin isimleri şu şekildedir:

[1] Menba’-ı Feyz (Seyyidü's-Sakaleyn İmâmü'l-Harameyn ve Ceddi'l-Haseneyn aleyhi ahsenü's-salavât ve's-selâm efendimiz hazretleri)

2- Yâr-ı Gâr-ı Şefîk Hazret-i Ebâ Bekir es-Sıddîk radiyallahü te‘âlâ anhu.

3- Selmân-ı Fârisî Hazretleri radiyallahü anhu.

4- Kâsım Bin Muhammed radiyallahü anhu.

5- İmâm Ca‘fer-i Sâdık radiyallahü anhu.

6- Bâyezid-i Bistâmî Hazretleri kuddise sırrahû.

7- Ebu'l-Hasan Harakânî kaddesa'llahü sırrahû.

8- Ebu Ali Farmedî kaddesallahü sırrahû.

9- Yusuf Hemedânî kaddesallahü sırrahû.

10- Hâce Abdül-Hâlik Gucdüvânî kuddise sırrahû.

11- Hazret-i Arif Rîvegerî kuddise sırrahû.

12- Hâce Mahmûd İncîri Fağnevî kuddise sırrahû.

13- Hâce Ali Ramitenî kuddise sırrahû.

14- Hâce Muhammed Baba Simâsî kuddise sırrahû.

15- Seyyid Emîr Külâl Hazretleri kaddese'l-lahu sırrahu'l-azîz.

16- Şâh-ı Nakşibend Efendimiz Hazretleri kaddese'l-lahu sırrahû.

17- Muhammed Alâ’uddîn-i Attâr kuddise sırrahû.

⁶³ *Vesîle I*, s. 47; *Vesîle II*, s. 81-82; *Vesîle III*, s. 88-90.

⁶⁴ *Vesîle II*, s. 13, *Vesîle III*, s. 14.

⁶⁵ *Vesîle II*, s. 18, *Vesîle III*, s. 19.

⁶⁶ *Vesîle II*, s. 47, *Vesîle III*, s. 48.

- 18- Ya'kûb-ı Çerhî Hazretleri kuddise sırrahû'l-azîz.
- 19- Hâce Abdullah Ahrâr Hazretleri kuddise sırrahû'l-azîz.
- 20- Kâdî Mehmed Zâhid vasf-ı diğêr Muhammed Pârsâ Hazretleri kuddise sırrahû.
- 21- Muhammed Dervîş Emekenkî vasf-ı diğêr Pîr-i Dervîş Muhammed-i Sâni kuddise sırrahû'l-azîz.
- 22- Muhammed Hâcegî-i Semenkanî kuddise sırrahû.
- 23- Şeyh Muhammed Bâkî bi'l-lah kuddise sırrahû'l-azîz.
- 24- İmâm-ı Rabbânî kuddise sırrahû'l-azîz.
- 25- Urvetü'l-Vüskâ İmâm Muhammed Ma'sûm kuddise sırrahû'l-azîz.
- 26- Muhammed Seyfe'd-dîn-i Fârûkî kuddise sırrahû'l-azîz.
- 27- Muhammed Bedvânî kuddise sırrahû'l-azîz.
- 28- Şemse'd-dîn Habîbu'l-lah cân-ı cânânü'l-mazhar.
- 29- Hazret-i Şâh Abdullah Dehlevî kuddise sırrahû.
- 30- Sultânü'l-Mürşidîn-i a'lemü'l amilîn Hazret-i Mevlânâ Hâlid kuddise sırrahû'l-vâhid efendimiz hazretleri.

Sonuç

Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında hareketli bir memuriyet hayatı yaşamış olan Erbilli Mehmed Latif Efendi'nin hayatı son dönem Osmanlı bürokratlarının serüvenine örnek teşkil eder. Yayımlamış olduğu “*Mezra 'a-i Ma 'ârif*” adlı kısa ömürlü süreli yayını siyasi bahislerden uzak, halkın ilim ve irfanını artırmaya yönelik bir yayın olarak edebi, ahlaki, tarihi ve kültürel açılardan önemli şahsiyetlerin bilgi ve birikimlerini okuyucularla paylaştığı döneminin özelliklerini taşıyan ve belirli bir kesime hitap eden süreli yayınlardandır. Keza “*Vesîle*” adlı monografik tarzda kaleme aldığı ve üç kez yayımladığı risalesi de Nakşibendiyye Tarikatı'nın kendine mahsus özelliklerini, önderlerini ve onun manevi yönlerini okuyucuya aktarmayı amaçlamaktadır. Latif Efendi'nin “*Vesîle*”yi yayımlarken sarf ettiği sözler bu eseri yayımlayarak kendisinin de bu maneviyattan pay edinmeyi temenni ettiğini de göstermektedir.

Yayımlarının kendi çapında okuyucuyu aydınlatma ve ahlaki bilince yönlendirme çabasında olduğu, ancak mezkur eserlerin dönemini ve sonrasını etkileyecek derecede bir şöhrete kavuşamadığı dikkat çeken hususlardandır. Bununla

birlikte dönemin hareketli basın-yayın hayatı içerisinde Latif Efendi de bu sahaya küçük bir katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO, 3322/249127; 3554/266499; BEO, 3850/288729; 4194/314493.

DH.H, 35.1.35/3.

DH-SAİDd, 19/136.

İ.DH, 1265/99494.

İ.ML, 93/35.

İ.TAL, 319/23.

MF.MKT, 193/13; 83/33.

TFR.I.KV, 199/19893.

TFR.I.MKM, 28/2794.

TFR.I.SL, 181/18086.

TFR.I.ŞKT, 110/10929.

Osmanlıca Basılı Kaynaklar

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 1, Selanik, 1 Rebiülâhir 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 2, Selanik, 15 Rebiülâhir 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 3, Selanik, 1 Cemaziyelûlâ 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 4, Selanik, 15 Cemaziyelûlâ 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 5, Selanik, 30 Cemaziyelûlâ 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 6, Selanik, 15 Cemaziyelâhir 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 7, Selanik, 1 Receb 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 8, Selanik, 15 Receb 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 9, Selanik, 1 Şaban 1300.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Mezra 'a-i Ma 'ârif*, sy. 10, Selanik, 15 Şaban 1300.

Selanik Vilayeti Salnamesi, Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1318/1900.

Selanik Vilayeti Salnamesi, Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1320/1902.

Selanik Vilayeti Salnamesi, Selanik: Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, 1322/1904.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Vesîle*, Selanik: 1306.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Vesîle*, Selanik: 1307.

Erbilli Mehmed Latif Efendi. *Vesîle*, Selanik: 1309.

Diğer Kaynaklar

DEMİREL, Fatmagül. *II. Abdülhamid Devrinde Sansür*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.

DOĞANER, Yasemin. “Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı’da Basın”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 29/11, (Haziran 2012): 109-121.

ELDEM, Edhem. *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Kültür Bakanlığı, 2004.

KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, Ankara: 1985, 68-93.

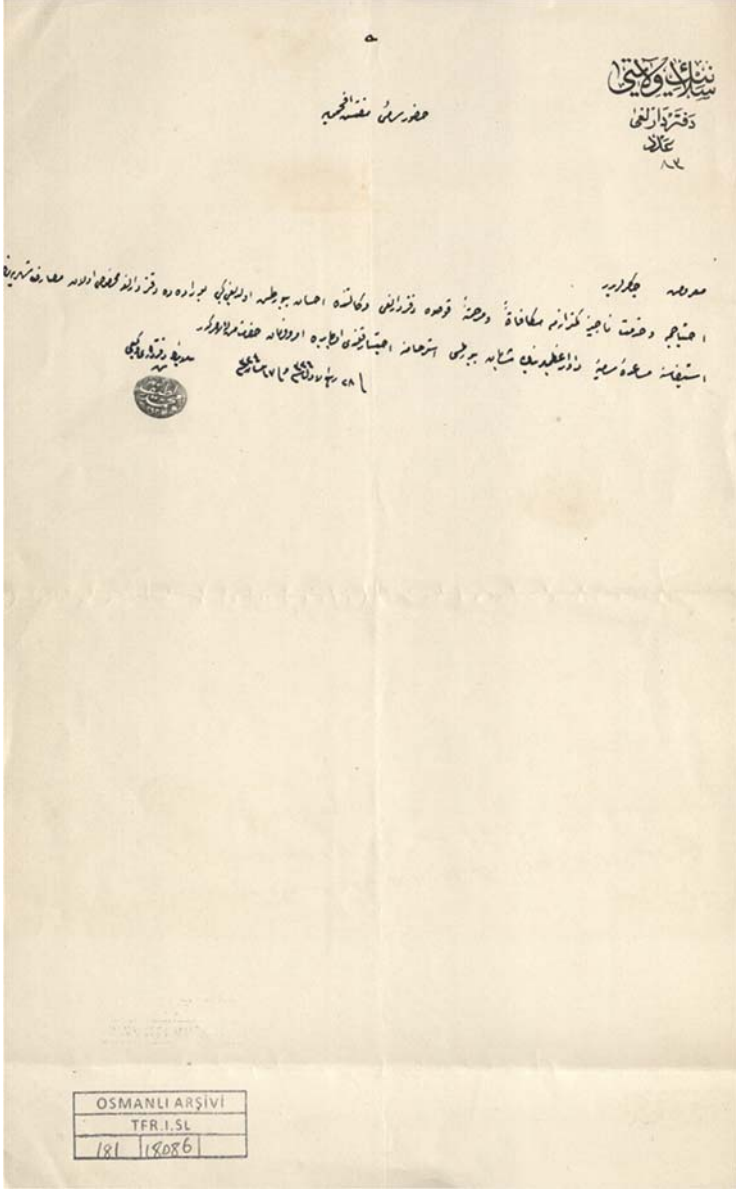
_____, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006.

_____, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010, 96-103.

UZUN, Fatma Çiğdem. *Belgrad Hakkında Ragıp Papa’ya Ait Risale: Fethiyye-i Belgrad (1739)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, , 2000.

II. Abdülhamid Dönemi Basın-Yayın Faaliyetlerine Bir Örnek: Erbilli Mehmed Latif Efendi

EK-4 (Mehmet Latif Efendi Mühürlü Selanik Vilayeti Defterdarlığı'ndan Bir Evrak, 30 Nisan 1908)

Kaynak: BOA, TFR.I.SL.181/18086